

ANDREI MARGA

IDENTITATE
NAȚIONALĂ
,
ȘI MODERNITATE

Director editorial: Dana Anghelescu

Corectura: Mihaela Hura

Grafică: Irinel Merlușcă

© Libris Editorial, 2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MARGA, ANDREI

Identitate națională și modernitate / Andrei Marga. - Brașov:

Libris Editorial, 2018

ISBN 978-606-8814-98-8

94

Libris Editorial

Str. Mureșenilor, Nr. 14, Brașov, România

Tel: 0268 477 799

E-mail: editura@libris.ro

Libris Distribuție – Librăria Șt. O. Iosif

Tel: 0268 477 799

E-mail: office@libris.ro

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

CUPRINS

<i>Introducere</i>	9
--------------------------	---

PARTEA I

CONCEPEREA IDENTITĂȚII NAȚIONALE

Identitatea	27
Construirea identității	32
Recuperarea identităților istorice	38
Identitatea etnică și identitatea națională	46
Identitate și modernizare	57
Conceptul dinamic al națiunii.....	67
Autopoieza națiunii	75
Valorile moderne și identitatea națională	81
Patriotismul constituțional	100
Cum s-a format identitatea națională?	113

PARTEA a II-a

IDENTITATEA NAȚIONALĂ ASTĂZI

Identificarea națională la români.....	121
Trei experiențe istorice ale identității naționale	131
Identificarea națională și maladiile ei	141

Cauze ale rămănerii în urmă.....	153
1. <i>Liberalism fără libertăți?</i>	157
2. <i>Condiția social-democrației</i>	161
3. <i>Absența creștin-democrației</i>	166
Asumarea de sine.....	172
Dincolo de populism și autoritarism.....	177
„Apolitismul” și nivelul decidenților	182
Justiția în statul actual	187
„Justiția” și afacerea Dreyfus	193
Mulțumirea cu puțin și statul pe loc	197
Feluri de a scrie istoria	202
Stagnarea externă.....	213

PARTEA a III-a

RECONCILIEREA NAȚIONALĂ

Trei abordări.....	228
1. <i>Modernismul lui Virgil I. Bărbat</i>	228
2. <i>Constantin Brâncuși despre „diștepți” și „camelotă”</i>	239
3. <i>Liviu Rebreanu despre lucrul prost făcut</i>	244
Reconcilierea națională – cum?.....	249
1. <i>Sciziunile actuale</i>	250
2. <i>Erorile majore după 1989</i>	253
3. <i>Democratizarea</i>	256
4. <i>Perspectivă</i>	261
Alternativa democrației curate	262
Festele purismului moral	268
Alternativa reconstrucției.....	274
Cum a fost posibil?.....	279
Ocolirea faptelor	283
Despre relevanța premiilor naționale	288

Justiție și comunicate.....	293
Nevoia gândirii altfel	298

PARTEA a IV-a **IDENTITATEA EUROPEANĂ**

Ce este Europa?.....	309
Mai rămân „stânga” și „dreapta”?.....	314
Europa ritmurilor diferite.....	324
Schimbarea Europei și Europa schimbării.....	329
A fi european.....	334
<i>Încheiere: Identitate și paradoxuri românești</i>	<i>341</i>
<i>Bibliografie selectivă:.....</i>	<i>353</i>

INTRODUCERE

Identitățile diferitelor națiuni intră din nou în discuție odată cu recunoașterea trăinicieii comunităților naționale. Ele nu se pot lămuri, însă, fără a lămuri identitatea în general. Avem de a face în acest caz cu o chestiune curentă, dar înconjurată de imprecizie.

Chestiunea identității oamenii o întâlnesc în viața de zi cu zi. Ne putem da seama de aceasta observând că nu ne putem înțelege în comunicarea curentă fără a atribui semnificații apropiate cuvintelor. Iar dacă nu atribuim, se produc neînțelegeri și uneori, de ce nu?, situații comice. Să ne amintim apelul personajului din *O scrisoare pierdută*, cunoscuta comedie a lui Ion Luca Caragiale: să ai curaj, dăm o depeșă la București, o semnez și eu, o dăm anonimă! Se observă că înțelegerea este îngreunată de împrejurarea că depeșa semnată se dă anonimă. La rândul ei, răspândita „falsă identificare” duce în eroare: „Einstein s-a fotografiat cu limba scoasă, deci autorul teoriei relativității s-a fotografiat cu limba scoasă”. Se observă ușor că eroarea se poate înlătura numai dacă ne întrebăm cu privire la identitatea persoanei în premisă și dacă nu cumva în concluzie este vorba de altă identitate a acesteia.

Un principiu de bază al logicii cu care oamenii operează în viața lor curentă este acela că, în același timp și sub același raport,

un obiect este identic cu sine. Respectiv, dacă este vorba de gândirea despre obiecte, într-un același act de gândire o noțiune (un termen) este identică, de fapt, cu sine. Ea poate fi neidentică, dar numai în acte diferite de gândire.

Principiul acesta este „principiul identității”. Aristotel socotea drept cheie a logicii „principiul noncontradicției” – nu se poate atribui și nega unui obiect, în același timp și în același raport, o însușire. Sau unui termen o notă. Stagiritul observa, însă, că fără identitate nu se poate gândi, din motivul simplu că identificarea obiectelor este condiție a posibilității gândirii despre ele.

Putem sugera ponderea identității în cunoaștere amintindu-ne argumentarea lui Strawson în favoarea ideii că până și operația socotită primară – cea de dare a unui nume obiectului, nominalizarea – este precedată de operația de identificare. Eu nu pot, bunăoară, să-i dau cățelului meu numele de „Pitt” fără a identifica pe harta realității cățelul meu: un Bichon maltez, alb, talie mijlocie, etc. Identificarea, adică recunoașterea unei identități, este operația inițială a cunoașterii. Nimic nu precede identificarea, totul vine după aceasta.

Astfel de chestiuni simple nu sunt deloc speculative sau numai formale, cum par la prima vedere. Ele se întâmpină în mod curent, iar de dezlegarea lor depinde cunoașterea. Întâlnim frecvent aserțiuni sau inferențe de felul: „autorul romanului *Pe Donul liniștit* pare să fie nu Mihail Șolohov, ci un altul”. Sau: „ceea ce Heidegger a socotit sigur, anume că Duns Scotus este autorul unei scrieri importante a filosofiei medievale, *Gramatica speculativa*, s-a infirmat”. Sau: „inițiatorii atacului terorist, având caracteristicile a.b.c., sunt căutați de poliția franceză”. Sau: „ciclistul x a folosit substanțe interzise și a bătut recordul mondial”. Sau: „un grup de români a furat din bankomatele britanice, încât se crede că

românii de acolo sunt hoți”. Identificarea este, în orice caz, o temă practică a gândirii și a vorbirii, înainte de a se teoretiza în jurul ei.

Problema identității se pune începând cu obiectele. În cazul oamenilor, ea se pune începând cu individualii care își reproduc viața în condițiile cunoscute. Kierkegaard a formulat argumentul filosofic demn de atenție după care omul este „prins” în individualitatea sa, din care nu poate evada fără a se trăda pe sine, și a făcut din asumarea culturală a identității cheia înțelegerii vieții umane. Cu el își începe cariera o înțelegere adâncită a individualității umane. Este identitate acolo unde este delimitare, diferență, diversitate. Societatea este conviețuire, dar constă, de fapt, din viețuirea unor individualități, fiecare fiind ireductibilă.

Să detaliem acest aspect. Filosofile epocii moderne, de la Spinoza la Hegel, ne-au acomodat cu considerarea lumii *sub specie aeternitas*. Înăuntrul lor, drept consecință, trăirea umană, individualitatea destinului, semnificația persoanei s-au atenuat. În raport cu eternitatea lumii, ce mai conta trăirea de, eventual, câteva zeci de ani, a unei ființe ce trebuia să-și caute sensul într-o istorie contradictorie și copleșitoare? În efortul de a surprinde adevărurile certe ale lumii din jur, filosofi au trecut cu vederea multă vreme realitatea ineluctabilă a asumării individualizate a vieții.

Kierkegaard a observat cu ascuțime tocmai această realitate și a căutat să o capteze printr-o tematizare ce ia în seamă faptul, la fel de cert, că nicio persoană nu poate evada din individualitatea vieții ei și-și croiește, într-un fel sau altul, drumul în lume, constituindu-și astfel identitatea. El se concentrează asupra identității pe care și-o procură individualitatea. Dacă filosofile care l-au premers au adus mai ales explorări ale lumii socio-cosmice, Kierkegaard adaugă acestora explorarea identității, după ce observă că fiecare

om este prins definitiv în existența sa și-i imprimă inevitabil o formă.

Dar nu numai individualitățile au identitate, ci și comunitățile de viață. Identitatea urcă, așadar, de la individualitățile umane la grupuri de diferite dimensiuni și cu anumite caracteristici. Ea urcă la grupurile mari, la națiuni, cel puțin în epoca modernă, la culturi întregi și, până la urmă, la umanitate. Herder a fost cel care a atras atenția asupra specificului cultural al națiunilor, a făcut din acesta piatra unghiulară a interpretării istoriei.

Putem sugera ce pondere are tematizarea identității naționale sub aspect practic. Nu demult, un inspirat istoric (Peter Furtado, ed., *Histories of Nations. How their Identities were forged*, Thames & Hudson, London, 2017) amintea extraordinara impresie creată pe glob, în rândurile a două miliarde de telespectatori, de inaugurarea jocurilor olimpice de la Beijing, în 2008. Atunci s-au proiectat aspecte ale istoriei culturale a Chinei – inclusiv inventarea hârtiei de scris, a compasului, a prafului de pușcă, a tipăririi, la care s-au adăugat părți ale istoriei chineze, precum „armata teracotei”, Marele Zid și călătoriile lui Zheng He. A fost clar pentru cei mai mulți oameni că identitatea națională contează în lumea în care trăim și că evocarea istoriei este unul dintre mijloacele cele mai la îndemână pentru a o afirma. Dovadă este și faptul că cele mai multe țări consideră predarea istoriei proprii ca una dintre sarcinile de capătâi ale educației.

Asertarea identității poate urma o interogație naturală, pe care și-o formulează, de pildă, turistul interesat să cunoască nu generalități ale vieții oamenilor, ci particularități ale comunităților pe care le vizitează. Dar ea poate lua și forme umflate de intenții exterioare, ca cea din propaganda politică de încurajare a propriului popor sau de impresionare a altora, sau măcar aflată în

controversă ideologică. Identitatea este invocată pentru a critica anumite grupuri („francezii sunt afemeiați” sau „germanii sunt rigizi”) sau pentru a face din ea obiect de mândrie („englezii sunt gentlemani” sau „românii se descurcă totdeauna”).

Identitatea națională a fost obiect exploatat copios de ideologii. De aceea, mulți dezavuează chiar tema. Se poate constata, însă, că nu orice invocare a identității, nici chiar a celei naționale, este ideologică. Să spui, de pildă, că există o identitate a poporului american, ce constă din trăsături precum plasarea libertății individuale în fața tuturor valorilor, perceperea mai acută a comunității de destin, orientarea pragmatică a mentalității, constituie mai degrabă o constatare, nu o evaluare ideologică. Să spui despre francezi că au o identitate națională ce include trăsături precum reactivitatea la autoritarism, simțul egalității, mândria națională, nu înseamnă decât tot o constatare.

Unele folosiri ale identității naționale sunt, într-adevăr, ideologice. Să spui că un popor iubește libertatea, dar în fapt alege despoți, că vrea dreptate, când tolerează o vastă sărăcie, că este creativ, când nu-și rezolvă problemele, că este ospitalier, când unii dintre cei care îl compun trec la prima ocazie în alte comunități, sunt astfel de folosiri. Este vorba despre afirmări evident paralele cu stările de lucruri, dacă nu cumva le contrazic pe acestea, pentru a induce o opinie cuiva. Mai ales istoriografia perioadelor de criză este plină de asemenea folosiri ideologice ale identității, cu semnul negativ sau cu cel pozitiv.

Identitatea națională nu plutește undeva deasupra realităților date în experiențele noastre ca oameni. Mijlocul cel mai la îndemână pentru a o stabili pe bază factuală rămâne istoria. Aceasta atestă sau nu că prin înșeși faptele lor, nu doar prin credințe, națiunile au anumite însușiri și nu altele. Istoria nu este

unicul mijloc, antropologia culturală, filosofia culturilor și alte discipline concurând astăzi pentru a prelua în concepte identitățile națiunilor. Sub alt aspect privind lucrurile, identitatea națională este sau nu asumată de comunitatea respectivă. Iar asumarea are consecințe în viața efectivă a oamenilor.

Dezbaterea istoriografică din anii receți a readus în discuție, la noi, identitatea românească. Iar analiza instrumentării naționalismului în faza finală a socialismului răsăritean a făcut temă din abordările identității românești. Și dezbaterea aceea, și analiza amintită au angajat o anumită concepere a identității naționale. Lectura ambelor este astăzi utilă, căci arată cât de mare este nevoia unei soluții din capul locului mai profunde la chestiunile identității naționale.

Aceasta pentru că, spus direct, dezbaterea istoriografică din ultimele două decenii și-a asumat identitatea națională într-o manieră care nu face față modernității și care a împins-o iarăși în trecut. Cauza este, în continuare, simplă: istoricii actuali care discută identitatea națională nu stau în arhive și nu oferă reconstituiri istorice demne de nume sub aspectul documentării și al articulării. Ei se mulțumesc să placă unui grupuscul politic sau altuia dintr-o actualitate ea însăși deabusolată. Din ciupituri de opinii și reacții la ciupituri nu iese istoria care merită respectul și de care și România are acută nevoie! Ca urmare a acestei situații, tema a fost banalizată și făcută prizonieră ideologiilor, cu doi poli deopotrivă de intenabili.

La primul pol al istoriografiei recente din țara noastră sunt cei care socotesc că a fost excesivă licitarea „identității naționale” în trecutul apropiat, așa încât tema, inclusiv răsfrângerea ei în pretențioasa „identitate românească”, ar putea fi părăsită liniștit, fiind vorba de un „mit”. Lucian Boia (*Istorie și mit în conștiința*

românească, 2017) exprimă net ideea. Or, datoria celui care scrie istorie este nu să perpetueze mituri, ci să ia distanță de ele. Mai cu seamă că identitatea națională este un mit legat de formele de comunitate bazate pe solidaritate primară – familia, tribul, clanul, comunitatea rurală. Națiunea, se recunoaște, a fost, desigur, o formă de solidaritate proprie epocii moderne. Ea a fost, însă, și beneficiara unui proces de sacralizare care a transformat-o în obiect de cult. Astăzi, identitatea națională ar fi excedată în realitatea vieții de solidaritățile mai elaborate ale democrațiilor din societățile complexe, astfel încât rămâne legată, conform formulei lansate de Benedict Anderson (*Imagined Communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, 1991), de o „comunitate politică imaginată (imagined political community)”. Doar atât!

Aceasta nu înseamnă că asertarea identității naționale nu are eficacitate în practica vieții. Naționaliștii o văd pretutindeni de-a lungul istoriei, în vreme ce istoricii scrupuloși cu profesia lor o plasează în modernitate. Primii fac din ea un puternic instrument politic, în vreme ce le lipsește coerența, iar optica le este săracă. Mai mult, continuă această argumentare, din punct de vedere istoric ar fi devenit clar că nu limba, tradițiile și alți factori concreți au generat națiunea, cum se crede în mod obișnuit, ci națiunea a creat aceste rechizite. Peste toate, națiunea ar include un tropism „totalizant”, ceea ce o face suspectă pentru un democrat care se respectă. Iar exaltarea ei ca sens al devenirii istoriei ar sta pe o necunoaștere a complexității proceselor istorice și pe simplificarea lor nepermisă în favoarea unei ideologii elementare: naționalismul tribal.

Lucian Boia reacționează la tribalizare, iar unele dintre argumentele sale nu vor putea fi ignorate. El are dreptate să acuze că unii încurcă noțiunile și citesc pe apucate documentele, dacă nu

cumva le citesc pentru a le desfigura semnificația. Două obiecții sunt însă la îndemână. *Prima este aceea că nu putem decide dacă este vorba despre un mit sau nu doar din analiza unor scrieri și uneori a unor opinii. Reconstituirea istorică ar trebui să intre mai adânc și mai în detalii.* A doua este aceea că nu dă rezultate proiectarea directă a unor abordări ce țin mai mult de filosofia politică sau antropologia culturală asupra unor momente istorice. *România eseurilor actuale este cam plină de clișeele acestora – ceea ce a creat o producție de analize excesiv subiective.* Istoricii noștri de azi nu cunosc destul abordările economice, sociologice, juridice, de natura analizei profunde a ideologiilor și sunt tentați, ca și eseștiții, să reducă evenimentele la trăiri.

La polul opus sunt cei care socotesc „identitatea națională” ca fiind ceva sigur, coborând din negura vremurilor. Ei vorbesc fără ezitări de „identitatea românească” și-i acuză propagandistic pe cei de la celălalt pol că deserveșc cauza poporului român. Ei sunt de acord că au fost excese în folosirea identității naționale, dar, fără să le nominalizeze, caută drum de mijloc între excese și cei care propun părășirea temei. În vreme ce reprezentanții polului anterior vor o discuție despre identitatea românească pe cât posibil mai distanțată de imaginea de sine de la un moment dat, cei de la polul identofililor consideră identitatea ca „fel de a fi și de a se simți împreună al românilor” și transferă discuția în planul trăirilor subiective cu privire la limbă, origine, personalități, creații, religie, percepția geografică, tradiții. Ei au convingerea că într-o lume devenită „sat global” se impune circumscrierea propriei gospodării și păstrarea comunităților pe care oponenții lor le socotesc elementare. De aceea, examinarea identității românești începe, la acest pol, cu exegeza imnului național, care este luat ca sursă de istorie a națiunii, continuă cu evocarea unor programe de

etalare a specificului cultural național ale unor instituții actuale și cu aducerea din nou în discuție a biografiei unor personalități, pentru a se concentra asupra temei propagandei istorice, care pare să fie, de fapt, ținta.

În discursul acestui din urmă pol sunt susțineri stranii, bazate pe confuzii izbitoare. Bunăoară, aceea că numai istoricii trebuie să se pronunțe asupra chestiunilor istorice sau că abordarea critică ar fi incompatibilă cu patriotismul. La astfel de susțineri, trebuie spus, au apelat doar istoriografiile regimurilor de tristă amintire. În plus, cum mulți au obiectat, *istorici de la acest pol comit erori elementare: confuzia noțiunilor „etnie” și „națiune”, neînțelegerea solidarității care formează o națiune, care este diferită de solidaritatea uzuală în viața oamenilor, derivarea identificării naționale doar din opoziția față de alte națiuni, citirea pe apucate a documentelor, citirea de surse pentru a le răstălmăci, cultivarea de mituri în pofida documentelor*. Iar peste toate, nu ar fi cazul ca stabilirea identității naționale să învețe ceva din maladiile identificării naționale? Nu numai în România sunt oameni care emigrează pe scară mare, dar în Europa s-a ajuns pe primul loc. Aici par să fie oameni care profită disproporționat într-o guvernare „democratică”, dar cu serviciile secrete și „stat paralel” și în forma „patriotismului remunerat”. Discuția despre identitate națională nu poate rămâne la aceste fapte, dar nu le poate nici ignora propagandistic!

Toate ideile din caracterizările celor doi poli le-am luat aproape textual din scrieri tipărite în ultimii ani. Putem infirma cu ușurință, pe text, unele teze. Renunțăm, însă, la acest procedeu, căci mulți cititori sunt atrași mai mult de spectacolul divergențelor, decât de substanța lor și, desigur, de soluție. Ținta noastră nu este însă să ne ocupăm de probleme rău puse și încă și mai rău rezolvate și să ne

pierdem într-o controversă mai mult pitorească decât aducătoare de plusuri. Preocuparea noastră vizează substanța și soluția.

Să ne amintim, în această direcție, că Emil Cioran nu greșea când se întreba retoric despre „sentimentul paraguayean al ființei”, în vreme ce Constantin Noica, desigur cu sinceră dedicare, explora „sentimentul românesc al ființei”. A devenit limpede că explorarea se folosea deja ideologic, iar curentul protocronismului a fost una dintre concretizările viziunii axate pe specific național. A fost rezonabil ca viziunea să dea înapoi, căci nu era fundamentată.

O discuție temeinică despre identitatea națională și identitatea românească presupune sprijinirea, înainte de orice, pe cercetări de arhivă, cu reconstituiri acurate ale faptelor, dar și pe o filosofie solidă și pe științele sociale ale timpului. Și recursul la arhive și cunoașterea sunt subțiri la istoriografia de la primul pol și lipsesc la cea de la al doilea pol. La primul pol este o abordare ce vrea, pe bună dreptate, să lămurească, într-o manieră eliberată de subiectivismul conjuncturii, identitatea românească, plecând de la identitatea națională. Ea se grăbește însă cu decretarea identității naționale ca fiind obsoletă. Nu doar faptul că politicile, chiar în era globalizării, revendică acut caracter național, ar trebui să îndemne la prudență, dar și cercetările istorice care arată că universalismul modern stă pe culturi naționale care au ieșit în față. La al doilea pol este o abordare ce vrea să întâmpine nevoia unui public de justificare sau chiar consolare sau de abordări intuitive, „populare”. De altfel, ea s-a mai încercat fără succes durabil de improvizațiile localismului clujean de după 1989, care au și fost ridiculizate la timp, și nu are cum să devină convingătoare, rămânând, de fapt, înăuntrul unor clișee ideologice.

Nici o abordare, nici alta nu face față modernității și nici cercetărilor istorice actuale. Căutarea identității românești trebuie

adusă pe date de arhivă și fapte de viață – ceea ce ar fi în parte misiunea istoricilor – și în coordonatele abordărilor actuale din științele sociale și într-o optică filosofică robustă – ceea ce trebuie asumat.

Analiza instrumentării naționalismului de către politici ce se revendicau din tradiția stângii europene și care l-au compromis în România, făcută cu mijloacele unor științe sociale, este incomparabil mai temeinică. Elocventă este cercetarea întreprinsă de Emanuel Copilaș (în *Națiunea socialistă. Politica identității în epoca de aur*, 2015), care a readus discuția despre identitatea națională pe terenul istoriei – al istoriei care nu este scrisă conjunctural-comercial și nici propagandistic-liricoid, adică pe terenul istoriei propriu-zise.

Această analiză pleacă de la premisa, bine lămurită de istorici și sociologi ai modernității și larg împărtășită, că națiunea este formă de comunitate umană ce s-a format în societatea modernă și a fost condiție a acesteia. Pot fi găsite forme identitare ale comunităților în epoci anterioare, dar abia în epoca modernă societățile, europene mai întâi, înregistrează acea desprindere a politicii din cadrele legitimize bazate pe viziuni moral-istoric-religioase ale tradiției și plasarea acesteia pe terenul fragmentării, al pluralizării și al unei noi integrări în societate.

Identitatea națională are o geneză, ce se poate reconstitui riguros de către istoric, și nu este un mit. Apelul la specificul națiunii („felul de a fi”, „felul de a simți”, „firea poporului”, tradițiile sale etc.) s-a compromis, desigur, de multe ori în istorie. La români, cel mai recent compromis a fost ceea ce s-a petrecut sub ceaușism, când s-a invocat, de pildă, „firea poporului român” pentru a crea impresia că reformele democratizatoare nu ar fi potrivite românilor. Atunci s-a recurs la identitatea națională

pentru a feri România de ideile novatoare legate de gorbaciovism și de perspectiva noilor relații internaționale. Evaluând situația, Emanuel Copilaș conchide justificat: „În RSR, naționalismul pseudo-hegemonic a reprezentat o confirmare a atrofierii dimensiunii partinice a regimului în raport cu cea a statului, dar mai ales o expresie a reinventării capacităților discursive ale partidului pe coordonatele ideologice noi, specifice ideologiilor de extremă dreaptă.... O revoluție națională a cărei incisivitate discursivă nu masca altceva decât o fragilitate politică ale cărei proporții au fost înțelese cu adevărat abia în decembrie 1989” (p.290). Naționalismul are variate forme, dar trebuie admis că toate sunt politice, chiar dacă nu se încadrează în ideologii strâmte, căci „orice tip de naționalism exprimă prezumptiva unitate ideatică și pragmatică dintre guvernanți și guvernați, camuflând interesele particulare și în același timp conjuncturale ale elitelor într-un mesaj cât mai universalist posibil” (p.17). Nu există lictare a identității naționale care să se sustragă acestei condiții, după cum o astfel de identitate se poate plasa metaforic în trecut, dar este reperabilă abia începând cu societatea modernă.

Analiza instrumentării identității naționale sub ceașism realizată de Emanuel Copilaș iese din alternativa infructuoasă ce ocupă scena istoriografiei actuale spre o abordare modernă a identității naționale. Ea privește evoluția ce a dus la instrumentare plecând de la cercetările lui Eric Hobsbawn, care a semnalat un „fenomen paradoxal” al secolului trecut: „dezvoltarea industrială a accentuat naționalizarea claselor, nu internaționalizarea lor” (p.65), ceea ce a pus la grea încercare universalismul, inclusiv pe cel motivat economic-sociologic, cum a fost cel al marxismului, și l-a obligat la reconsiderări în direcția evaluării pozitive a naționalului.